

OUDALKMAAR

2023 JAARGANG 47 | **NUMMER 1**

**DE VOLKSVOORDRACHTEN
VAN 'T NUT**

**EEN ALKMAARSE
TOPSPORTER**

**STADSVERNIEUWING
IN DE BINNENSTAD**

INHOUDSOPGAVE

- 1 Stadsvernieuwing in de binnenstad
Martin Deinum
- 7 Dirk van Genne, een Alkmaarse topsporter
Peter Gerritsen & Wim Buwalda
- 10 Voor dienstboden en andere onderhorigen
Bertus Bakker
- 16 Alkmaarder over historie: Olga de Boer
Lisa Oskamp
- 18 Criminele muzikanten
Emmy Reijngoud-Posthuma
- 20 Prentmaker in Alkmaar. Cornelis Drebbe.
Saskia van Altena
- 22 Het tableau op de Waag
Bertus Bakker
- 26 Verenigingsnieuws

Oud Alkmaar is een uitgave van de Historische Vereniging Alkmaar. Het tijdschrift verschijnt drie keer per jaar. Oude nummers zijn te koop via een e-mail naar info@hvalkmaar.nl.

REDACTIE Bertus Bakker, Lisa Oskamp, Gery Baars en Jolanda Jansen

REDACTIEADRES Kopij voor *Oud Alkmaar* en te bespreken publicaties zenden aan: Redactie *Oud Alkmaar*, p/a Historische Vereniging Alkmaar, Nassaulaan 43, 1815 GJ Alkmaar, of naar redactie@hvalkmaar.nl. Het artikel moet aan bepaalde eisen voldoen. Zie daarvoor <https://www.hvalkmaar.nl/tijdschrift/>

OPMAAK SanMarcoos, Alkmaar.

DRUK Krijgsman Drukwerk, Alkmaar.

©Historische Vereniging Alkmaar. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de Historische Vereniging Alkmaar.

OMSLAG VOOR: Het tableau van het Alkmaarse Waaggebouw in de huidige situatie.
ACHTER: De Alkmaarse topsporter Dirk van Genne op het Alcmariaterrein, 13 juli 1930.

BEWEGING, BEHOUD EN VERNIEUWING

Deze aflevering van *Oud Alkmaar* biedt u een grote variatie aan onderwerpen. De artikelen gaan over beelden of gebeurtenissen die in het verleden nieuw of vernieuwend waren, maar ze beschrijven ook hoe wij er nu over denken. Allerlei soorten bewegingen komen aan de orde, zowel letterlijk (topsport bij Alcmaria Victrix) als figuurlijk.

Het eerste artikel behandelt de veranderingen in de binnenstad vanaf het einde van de Tweede Wereldoorlog. Martin Deinum neemt ons mee op een snelle vlucht door de tweede helft van de twintigste eeuw waarin het Alkmaarse centrum op papier meerdere malen getransformeerd werd. Uiteindelijk bleef, door de beweging van inwoners van Alkmaar en ook als gevolg van nieuwe inzichten, onze binnenstad groten-deels behouden, maar werd deze wel verbeterd. Het boek over deze geschiedenis, *Binnenstad in beweging. Alkmaar 1945-2020*, verschijnt binnenkort.

Het artikel over de verheffingsinitiatieven van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen verhaalt over de pogingen aan het eind van de negentiende eeuw om de 'onderhorigen' oftewel 'het volk' op te voeden. Deze beweging, de voorganger van de Toynbeevereniging (zie *Oud Alkmaar* 2022 nr.3), kende een geschiedenis van afwisselend succes en teleurstelling.

En ook lezen we over de geschiedenis van het fraaie tableau op ons Waaggebouw. De middeleeuwse Waag zelf is in 1875 gered van de sloop door protesten vanuit de bevolking. Het huidige tableau dateert uit 1892, maar kent een voorgeschiedenis van vernieuwing op vernieuwing die zo lang is als het gebouw oud is. Beweging, behoud en vernieuwing zijn van alle tijden.

Veel leesplezier!

Carol Korringa, Voorzitter HVA

STADSVERNIEUWING IN DE BINNENSTAD

*Krotwoningen aan de
Kerkstraat. Foto, 1967.
Collectie Regionaal Archief.*

Martin Deinum

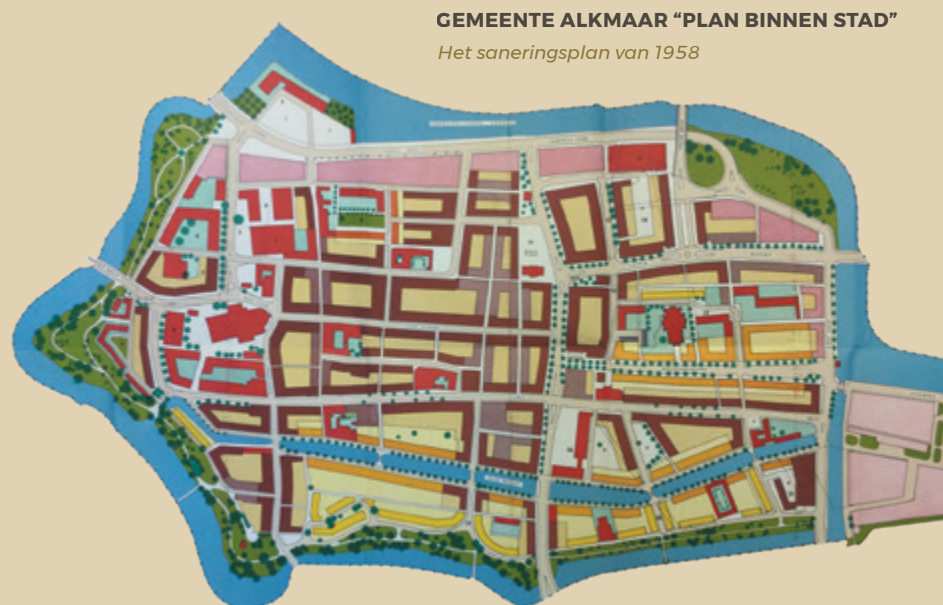
Als we door het mooie, historische centrum van Alkmaar lopen, is het moeilijk voor te stellen dat dit er nog geen halve eeuw geleden heel anders bij lag. Nog tot het einde van de jaren zeventig van de vorige eeuw waren delen van de binnenstad verkrot en verpauperd. Het autoverkeer verstikte de smalle straatjes en uit de grachten walmde een onprettige geur je tegemoet. De stadsvernieuwing van de jaren zeventig en tachtig bracht hier grote verandering in.

Voor we het gaan hebben over de stadsvernieuwing moeten we eerst vertellen wat de aanleiding hiervoor was. Een bombardement was de stad tijdens de oorlogsjaren, in tegenstelling tot binnensteden als Rotterdam, Middelburg of Nijmegen, gelukkig bespaard gebleven. Maar erg florissant was de toestand waarin het gebied verkeerde niet. Ongeveer de helft van alle woningen verkeerde in een matige tot slechte toestand. De grachten stonken aangezien bedrijven en bewoners hun afval op deze grachten loosden, taferelen waarvan je zou denken dat we die in de negentiende eeuw achter ons hadden gelaten. Vanuit de huizen langs deze grachten kwam de inhoud van het toilet via een buis uit op deze grachten. Bij een groot aantal woningen was zelfs dat nog niet eens het geval, bewoners daarvan deden hun behoefte bij gebrek aan een riolering nog op

een tonnetje. Eens in de week werd dit opgehaald door de gemeentereiniging en verruild voor een nieuwe.

De binnenstad telde een groot aantal industriële bedrijven. Groothandel in bakkerswaren A.F. Thomsen zat aan het Luttik Oudorp, evenals bouwmaterialenbedrijf en kalkbranderij W.F. Stoel en Zoon, maar ook de chemicaliefabriek N.V. Friesia en de glas- en verfhandel Sabelis en Kerrebijn. Het Verdrunkenoord is het adres van Bernard Pels en Zoon, die een fabriek in kerkorgels runnen maar ook van smederij Vriesman & Zoon. De straten, vele eeuwen eerder ontstaan en qua breedte afgestemd op het verkeer uit die eeuwen, waren smal. Vrachtwagens konden zich er nauwelijks doorheen manoeuvreren en stonden bij het laden en lossen lange tijd het verkeer op te houden. Ook personenauto's waren alom aanwezig in

■ GEMENGDE BEBOUWING MET WONINGEN	■ TUINEN NIET TE BEBOUWEN
■ GEMENGDE BEBOUWING ZONDER WONINGEN	■ OPENBARE BIJZONDERE BEBOUWING
■ BEBOUWING MET HANDELS- BEDRIJFSPANDEN, PAKHUIZEN E.D.	■ OPENBARE WEG
■ BEBOUWING MET WOONHUIZEN, KANTOREN, BANKEN E.D.	■ OPENBAAR WATER
■ BEBOUWING MET WOONHUIZEN, KANTOREN, EN PRAKTIJKRUIMTE TOEGESTAAN	■ OPENBAAR GROEN
■ BEBOUWING MET WOON- EN WINKELHUIZEN (TE HERBOUWEN MONUMENTEN)	■ PARKEERTERRAIN
■ TUINEN, BEBOUWING TOT EEN MAX. HOOGTE VAN 4.5 M TOEGELATEN	■ INDUSTRIETERREIN

Architect Wiegier Bruin, bedenker van het saneringsplan . Foto collectie stadsarchief Amsterdam.

de binnenstad. In straatjes waarvan wij nu met moeite kunnen geloven dat je daar een auto doorheen krijgt, reden auto's in beide richtingen. Opstoppingen waren aan de orde van de dag, waarbij veelvuldig de claxon werd gebruikt om de voorganger tot voortbewegen aan te moedigen. Levendig was het wel, maar dan niet op een manier die de binnenstad tot een fijne plaats om te wonen maakte.

De stedenbouwkundige inzichten in de naoorlogse jaren schreven dan ook voor dat binnensteden afgedaan hadden als woonplaats. Wonen deed men voortaan in de woonwijken die om de binnenstad heen uit de grond gestampt werden. Daar hadden de mensen licht, lucht en ruimte en gelegenheid voor een parkeerplaats voor de deur, een ideale woonplek dus. Binnensteden konden dan worden omgevormd tot *cities*, zakencentra vol kantoren en grote winkels. *Cityvorming* werd het genoemd, en tal van gemeenten gingen hier in de jaren vijftig en zestig mee aan de slag. Zo ook Alkmaar. De

gemeente huurde hiervoor de diensten van Wiegier Bruin (1893-1971) in. Deze hoogleraar bouwkunde en stedenbouw én zelfstandig architect had in het hele land veel ervaring met de wederopbouw opgedaan. Nu mocht hij voor Alkmaar een plan tot algehele modernisering van de binnenstad maken. Hij kwam in 1958 met een saneringsplan aanzetten dat binnen en buiten de stad en zelfs tot in het buitenland aan toe, veel stof deed opwaaien.

Bruin zag demping van alle grachten behalve de Oudegracht en de Lindegracht als oplossing. Op die manier kreeg de stad er ruimte bij om brede verkeerswegen aan te leggen zodat het autoverkeer zich soepeler door de binnenstad kon bewegen. De grachten waren best mooi, vond hij ook, maar ze hadden geen nut meer. Ook wilde hij een brede verkeersweg aanleggen, van de Kaarsemakersgracht in het noorden naar de Singelgracht in het zuiden. Talloze panden en zelfs hele straten (de Huigbrouwerstraat en de Hofstraat) zouden daarvoor gesloopt worden. Zo bevatte het plan nog meer

ingrijpende plannen waarbij vele honderden huizen en winkelpanden zouden verdwijnen. Bruin tekende een nieuw stadhuis in, waarvoor alle bebouwing tussen de Hofstraat en het Groot-Nieuwland tegen de grond zou gaan. Hij bedacht een groothandelsgebouw bij de Herenstraat en meerdere torenflats rond de binnenstad. De Spoorbuurt zou in zijn geheel tegen de vlakke gaan om vervangen te worden door kantoorgebouwen. De radicale sloopplannen veroorzaakten een golf van protest

Bruin zag demping van alle grachten behalve de Oudegracht en de Lindegracht als oplossing

vanuit de bevolking. Tijdens discussieavonden en in ingezonden brieven in de krant lieten Alkmaarders weten dat ze mordicus tegen het plan waren. Het aangezicht van de stad zou onherstelbaar aangetast worden en Alkmaar zou al zijn charme verliezen, was de algemene opvatting. Toch waren er ook voorstanders. Vaak waren dit mensen die zelf in de binnenstad woonden en zich iedere dag geconfronteerd zagen met de stank, de vervuiling en de verkeersoverlast. Zij vonden het ophemelen van de 'prachtige' grachten en 'knusse' straatjes maar sentimenteel gezeur van mensen die er zelf niet woonden en dus niet wisten waar ze het over hadden. Maar zij legden niet genoeg gewicht in de schaal. Inspraak was nog niet officieel geregeld, de gemeente hoefde op zich geen rekening te houden met de wil van de bevolking. In dit geval deed ze dat toch en Bruin mocht zijn plan gaan aanpassen.

In afgezwakte vorm werd dit het Basisplan 1960. De demping van de meeste grachten was eruit gehaald, maar het hield nog steeds de sloop van ruim 1.800 woningen in. Dit plan kreeg evenwel voor het grootste deel de goedkeuring van de gemeenteraad en moest alleen op sommige punten nog wat worden aangepast. In 1967 was daar dan het definitieve 'basisplan' voor de binnenstad. Maar tot uitvoering ervan zou het voor het overgrote deel niet komen. Eind jaren zestig liep de

trend van *cityvorming* op zijn eind. Bedrijven zagen er niet het nut van in en de bevolking ook niet, voor zover die er al ooit iets in had gezien. Er kwam een herwaardering van de binnensteden op gang. In plaats van groot-schalige sloop en nieuwbouw kwam 'rehabilitatie' in de mode, oftewel het opknappen van het gebied. De democratiseringsgeest van de jaren zestig leidde ertoe dat de bevolking inspraak kreeg over wat er met hun buurt ging gebeuren. Opbouwwerkers stonden de bewoners van de binnenstad bij, die zich op hun beurt verenigden in bewonersorganisaties. De eerste daarvan in Alkmaar was de werkgroep Sanering Oostelijk Stadsdeel (S.O.S.), die zich in 1970 vormde. Daarna volgden er vele, waaronder de bewonersvereniging voor de omgeving van de Grote Kerk en de werkgroep Koningsweg.

De werkgroep S.O.S. toog met de gemeente in 1970 aan het werk om een plan te maken voor de renovatie van de noordelijke helft van het oostelijk stadsdeel. Het stadsdeel was namelijk in tweeën geknipt, met de Laar als grens tussen het noordelijke deel (oostelijk stadsdeel I) en het zuidelijke deel (oostelijk stadsdeel II). Het was hoog tijd om de woningen, waarvan 88% geen badkamer had, en de vervallen openbare ruimte op te knappen. De samenwerking met de gemeente verliep in redelijke harmonie. Gemeente en bewoners zaten snel op één lijn: het plan voor een brede verkeersweg door het stadsdeel ging van tafel. Deze was overbodig geworden aangezien

*Deel van een artikel uit het Noordhollands
Dagblad van 27 oktober 1958.*

De bewonersvereniging Grote Kerk wilde dat de huidige bewoners er konden blijven wonen en streed voor de bouw van betaalbare woningen

Een inspraakavond in de jaren zeventig waarin de plannen voor de stadsvernieuwing werden bediscussieerd.

Foto collectie R. Polderman.

HET O. STADSDEEL IN PUIN ?

DE AFBRAAK voor de **auto** **IS IN ROOD GEKLEURD !**
SOS **HET ZAL JE HUIS MAAR WEZEN !**

eerder al besloten werd tot de aanleg van de Ring Alkmaar, die veel autoverkeer uit de binnenstad hield. Ook het voornemen om allerlei binnenstadsfuncties én ook wonen toe te staan verviel. In de nieuwe plannen moest het oostelijk stadsdeel hoofdzakelijk een woonbuurt worden. De bedrijven die hier nog zaten werden uitgeplaatst naar bedrijventerreinen rond de binnenstad, zoals de Beverkoog. De vervallen bebouwing ging tegen de vlakte en er kwamen woningen voor in de plaats. De gemeente zorgde voor een goede riolering en een nieuw wegdek en veel particuliere eigenaren knapten hun eigen woning op. Stadsdeel II kwam later aan de beurt, hier begon men in 1977 met plannen maken toen men in stadsdeel I genoeg ervaring had opgedaan. De werkgroep B.O.S. II (Bewonersgroep Oostelijk Stadsdeel II) werkte met de gemeente aan rehabilitatie van het

Affiche van de werkgroep S.O.S. waarmee men duidelijk wilde maken hoeveel er gesloopt zou worden in de oorspronkelijke plannen van de gemeente. Collectie Regionaal Archief Alkmaar.

gebied. Het oostelijk stadsdeel werd hiermee de sfeervolle woonbuurt die we vandaag de dag nog kennen.

Aan de andere kant van de binnenstad, in het gebied rond de Grote Kerk, ging het allemaal niet zo soepel. Voor dit gebied waren al vanaf de jaren veertig plannen gemaakt. Niet door de minsten: de beroemde architect Willem Dudok – bekend onder meer van het raadhuis van Hilversum – maakte er een. Rond een groot plein ten noorden van de Grote Kerk tekende hij grote overheidsgebouwen en winkels in, op het Canadaplein bedacht hij een kantorenflat. Ten minste zestien meter brede wegen moesten het drukke autoverkeer rond de Grote Kerk geleiden, de Langestraat in. Dit plan werd opgeborgen toen Wieger Bruin medio jaren vijftig aan de slag ging met zijn plan voor de hele binnenstad. In 1964 ging de gemeenteraad akkoord met een invulling van het Grote Kerk-gebied, een gedeeltelijke uitwerking van het aangenomen Basisplan uit 1960. Grote kantoorgebouwen zouden er komen. De Alkmaarse architect Piet Tauber ontwierp het postkantoor dat in 1966 in gebruik werd genomen, ten westen van de Grote Kerk. Na een transformatie van de gevel in de jaren negentig is dit nu het gebouw van de ABN AMRO Bank. In 1971 volgde de bouw van de Rabobank, op de hoek van de Paternosterstraat en de Kanaalkade.

De start van de stadsvernieuwing begin jaren zeventig maakte echter dat de rest van de plannen voor dit gebied van tafel ging en dat alles opnieuw werd aangepakt. Maar de gemeente bleef dit stadsdeel zien als de ideale plek om kantoren en winkels te vestigen. De in 1976 opgerichte bewonersvereniging Grote Kerk keerde zich tegen deze plannen. Zij wilde dat de huidige bewoners hier konden blijven wonen en streed voor de bouw van betaalbare woningen. Een van de successen die de bewoners al snel boekten was het tegenhouden van de komst van een bankgebouw van de Nederlandse Middenstandsbank. Dit was gepland aan de Scheteldoekshaven, pal tegenover de Grote Kerk, aan de Bagijnenstraat. De gemeente had de inspraak op dit plan buiten werking gesteld. De grond was al verkocht en het terugdraaien van het plan zou onbehoorlijk bestuur opleveren in de richting van de bank, volgens de gemeente. Bijna 17 meter hoog zou het gebouw worden; vanaf de singel en de Clarissenbuurt zou het alle zicht op de Grote Kerk wegnemen. Maar daar had stadsbouwmeester Smeele, die het plan moest verdedigen, wel een antwoord op. 'Dat is nu eenmaal zo in een stad', stelde hij. Bovendien

zou het gebouw voor een verrassing zorgen: 'Dan kom je om de hoek en ... dan ligt daar plotseling de Grote Kerk. Een verrassingselement.' De bewoners lieten zich door deze verkooppraatjes niet in de luren leggen. Ze mochten dan wel niet vooraf meepraten, ze konden nog wel achteraf bezwaar indienen tegen de verleende vergunning. De bank zag in dat de procedure enorme vertraging zou oplopen en koos eieren voor zijn geld. Het trok het plan in en verplaatste het kantoor naar een plek buiten de binnenstad, aan de Bergerweg. Het was niet de eerste keer en het zou ook niet de laatste keer zijn dat de inwoners van de binnenstad invloed zouden hebben op wat er in de binnenstad gebouwd werd. Met veel overredingskracht, overleg maar soms ook via dwarsliggen en botte tegenwerking heeft de bewonersvereniging langzaam maar zeker de gemeentelijke plannen om weten te buigen. Ze zorgde ervoor dat er betaalbare woningen kwamen voor mensen met lagere inkomens. Om de parkeerproblemen tegen te gaan werden medio jaren tachtig de parkeerdekken op het Kanaalschiereiland en de Karpertongarage gebouwd, aan de randen van de binnenstad.

*Werkzaamheden aan het wegdek in de Sint Annastraat, jaren zeventig.
Foto collectie P. Verhoeven.*

Het postkantoor aan de Bagijnenstraat, geopend in 1966 en ontworpen door de Alkmaarse architect Piet Tauber. Foto 1971. Collectie Regionaal Archief Alkmaar.

Het terrein aan de Scheteldoekshaven, klaar voor bebouwing met betaalbare woningen. Hier had het gebouw van de NMB moeten komen, wat de bewoners succesvol hebben verhinderd. Foto 1983. Collectie Regionaal Archief Alkmaar.

Het is mede te danken aan de inwoners van Alkmaar dat de binnenstad de stadsvernieuwingsjaren goed is doorgekomen. Er zijn ook wel binnensteden in Nederland waar sinds die tijd een groot winkelcentrum of torenflat het historische hart ontsiert – Utrecht als sprekend voorbeeld met Hoog Catharijne en de Neudeflat. In Alkmaar heeft de bevolking dit soort praktijken succesvol weten te voorkomen. Het verliep bij ons ook gemoedelijker dan in Amsterdam, waar hevige veldslagen met de politie geleverd werden om de gemeente – deels tevergeefs – te weerhouden van grootschalige sloop van delen van de binnenstad. Wieger Bruins plannen zijn door een combinatie van verzet vanuit de bevolking en van veranderde inzichten over hoe een binnenstad zou moeten zijn, van tafel gegaan. De stadsvernieuwing van de jaren zeventig en tachtig heeft van een verpauperde boel de mooie, gezellige binnenstad gemaakt waar we nu zo van houden.

Dit artikel is een héél korte samenvatting van wat veel uitgebreider wordt verteld in het op 10 mei te verschijnen boek *Binnenstad in beweging. Alkmaar 1945-2020* van stadshistoricus Martin Deinum. Dit boek, deel XXI in de Alkmaarse Historischxe Reeks, beschrijft hoe de binnenstad zich na de Tweede Wereldoorlog ontwikkeld heeft. De verpaupering van net na de oorlog, de plannen om de binnenstad grondig te moderniseren uit de jaren zestig en de stadsvernieuwing zoals die in de jaren zeventig en tachtig daadwerkelijk is uitgevoerd, worden behandeld. Maar ook wordt aandacht besteed aan de plannen uit de jaren negentig voor een hotel op het Canadaplein, en uit de jaren nul voor de Kanaalzone en de Schelphoek. Daarnaast vertelt het boek over de ontwikkeling van de winkelsector, de horeca, de musea en de aanpak van de verkeersproblemen. Hoe de Achterdam veranderde in een prostitutiestraatje, wat architect Piet Tauber heeft betekend voor de binnenstad en wanneer de laatste wekelijkse veemarkt was, het komt allemaal aan bod. Rijk geïllustreerd met bijna 240 foto's, kaartjes en illustraties is het boek een belangrijke aanwinst voor de Alkmaarse geschiedschrijving.

DIRK VAN GENNE, EEN ALKMAARSE TOPSPORTER

Peter Gerritsen & Wim Buwalda

Op 1 januari 1898, 125 jaar geleden, werd Alcmaria Victrix opgericht door een klein groepje enthousiaste jonge sporters. Het waren voor een deel leerlingen van de Alkmaarse HBS. De vereniging werd opgericht als Football- en Cricketclub. Alcmaria is vooral bekend geworden als voetbalclub, maar zij heeft ook haar sporen verdiend als atletiekvereniging.

Vier atleten van Alcmaria met twee begeleiders. Dirk van Genne staat tweede van rechts, met Alcmaria-embleem.

ALCMARIA EN ATLETIEK

In 1928 werden in Amsterdam de Olympische Spelen gehouden, waaraan voor het eerst ook vrouwelijke atleten deelnamen. Hoewel de Nederlandse atletiekprestaties tegenvielen betekende dit grootscheepse evenement toch een stimulans voor de verdere ontwikkeling van de atletiek in ons land. Zo werd in datzelfde jaar de Alkmaarsche Athletiek Vereeniging (A.A.V.) opgericht met ook een damesafdeling. Waarschijnlijk omdat het in de prille atletiekvereniging aan bestuurlijke kracht ontbrak en omdat enkele leden ook al voetbalden bij Alcmaria wendde men zich al spoedig tot de voetbalvereniging. Dat leidde ertoe dat in de algemene ledenvergadering van Alcmaria van 21 mei 1930 werd besloten om A.A.V. in de club op te nemen. De Alcmaria-atleten deden in die jaren regionaal en nationaal danig van zich spreken. Daarbij was er één man die furore maakte.

DIRK VAN GENNE

Op zondag 1 juni 1930 trad bij de Nationale Athletiekwedstrijden in Haarlem het puikje van de Nederlandse atleten in de arena om elkaar te bekampen. Er was ook de nodige eer te behalen, want de selectie voor de deelname aan de Engelse kampioenschappen stond op het spel. In de *Alkmaarsche Courant* van de volgende dag viel te lezen: 'De Alcmariaan D. van Genne sprong 3,32 m op het onderdeel polsstokhoog en behaalde daarmee de 3e plaats. Een mooi resultaat van de leerling van de heer C. van Sluis, die hem traint.'

Het vierde voetbalelftal van Alcmara Victrix op het Alcmariaterrein (Gemeentelijk sportpark) met Dirk van Genne staand tweede van rechts. Foto mei 1929.

Dirk van Genne (1905-1985) was sinds de oprichting in 1928 lid van A.A.V. en vanaf januari 1929 voetbalde hij bij Alcmara onder lidnummer 175. Hij woonde eerst in de Vrouwenstraat 1 en later in de Lyceumstraat 91 te Alkmaar. In één van zijn eerste wedstrijden voetbalde hij als rechtsbuiten in het vierde elftal van Alcmara, onder andere met Bram Elte, Jack Burger, Jan Rootring en Jack Doeschot. In een wedstrijd tegen QWSC in Wormerveer maakte hij een fraai doelpunt, waardoor de match in gelijkspel (1-1) eindigde.

ATLETIEKRESULTATEN

Op zondag 13 juli 1930 werden op het terrein van Alcmara Victrix de atletiekwedstrijden van de Noord-Hollandsche Athletiek Bond gehouden. Ze waren bedoeld als voorwedstrijden voor de Nederlandse kampioenschappen. Dirk van Genne weerde zich geducht. Hij legde beslag op de eerste prijs bij het polsstokverspringen met een afstand van 9,21 m, slechts een paar decimeter verschil met het Nederlands record. Ook bij het polsstokhoogspringen behaalde hij de eerste plaats met een sprong van 3,40 m. Bij het hoogspringen eindigde hij als tweede.

Dirk van Genne springt over 3,40 meter tijdens een wedstrijd op het Alcmariaterrein, 13 juli 1930. Opvallend is dat sommige toeschouwers 'meespringen'.

Een week later behaalde Alcmara tijdens een toernooi in Den Helder niet minder dan vier eerste en twee tweede prijzen. Van Genne sleepte drie eerste prijzen in de wacht. Bij het nummer polsstokverspringen, waarin hij kampioen van Nederland was, sprong hij 9,435 m, een halve cm beneden het Nederlands record van Gijs Lamoree van P.S.V. De meetnauwkeurigheid kende in die tijd blijkbaar geen grenzen. Polsstokverspringen is als onderdeel bij atletiekwedstrijden niet meer in gebruik en Van Genne staat dan ook nog altijd in de boeken als laatste Nederlands kampioen. We kennen deze tak van de atletieksport alleen nog als fierljeppen in Friesland. Ook bij het polsstokhoogspringen en hoogspringen eindigde Dirk onbedreigd als eerste. De vierde eerste prijs van Alcmara was voor Cornelis Bakker, bekend als 'Witte Kees van Vlieland', die de 1.500 meter wist te winnen ondanks veel tegenwind.

INTERLANDCARRIÈRE

In korte tijd was Van Genne uitgegroeid tot een topatleet. Hij werd dan ook spoedig uitgenodigd om ons land te

vertegenwoordigen in internationale wedstrijden. Bij de op 23 juli 1932 op het terrein van de Royal Beerschot Athletic te Antwerpen gehouden internationale atletiekwedstrijd België - Nederland, kwam hij uit op het nummer polsstokhoogspringen. Mede door zijn sprong van 3,50 m won Nederland deze interlandwedstijd (65 - 61).

In 1934, nadat de atletiektak van Alcmaria was opgeheven, werd Van Genne lid van de kort tevoren opgerichte Zaanse atletiekvereniging Zaanland. Datzelfde jaar werd hij uitgenodigd voor de wekelijkse centrale KNAU-training onder leiding van de Duitser Erwin Kossak in het Olympisch Stadion in Amsterdam. Dat leidde ertoe dat Dirk werd geselecteerd voor de Olympische Spelen die in 1936 in Berlijn zouden worden gehouden. In die tijd waren sporters nog geen professionals en Van Genne verdiende zijn brood als letterzetter bij uitgeverij Kluitman in Alkmaar. Voor zijn deelname aan het prestigieuze evenement in Berlijn moest hij dus verlof vragen. Hij kreeg van zijn baas te horen dat wanneer hij zou afreizen, hij meteen zijn baan kwijt zou zijn. Het waren crisisjaren en Van Genne die bovendien pas was getrouwd, wilde zijn bestaanszekerheid

niet op het spel zetten. Aan de Spelen die de kroon op zijn sportloopbaan hadden moeten zijn, heeft hij dus niet meegedaan. Des te tragischer is dat hij korte tijd later als gevolg van de economische depressie toch op straat werd gezet. Weg Olympische droom en einde sportcarrière!

We kennen polsstokverspringen alleen nog als fierljeppen in Friesland

MELKBOER EN DRUKKER

Een illusie armer en zwaar gedemoraliseerd is Van Genne in 1936 met zijn echtgenote verhuisd van de N.G. Piersonstraat 6 te Alkmaar naar zijn geboorteplaats Hoogeveen (Drenthe) en dat zonder werk. Maar hij ging niet bij de pakken neerzitten. Hij begon een eigen melkzaak en met succes. Uniek voor die plaats was dat hij, gekleed in zijn korte, witte jasje, Alkmaarse kaas verkocht. Na de oorlog kon hij met zijn diploma's letterzetter en drukker die hij in zijn tijd bij Kluitman had behaald, een kleine drukkerij kopen. Van Genne heeft dit bedrijfje verder opgebouwd. Daarnaast is hij bij de voetbalclub V.V. Hoogeveen nog als speler en trainer actief geweest. Op 25 september 1985 overleed hij op 80-jarige leeftijd.

*BRONNEN: Archief Alcmaria Victrix en diverse kranten.
De afbeeldingen zijn afkomstig uit het familiearchief
van Van Genne.*

VOOR DIENSTBODEN EN ANDERE ONDERHORIGEN

DE ALKMAARSE VOLKSVOORDRACHTEN VAN 'T NUT

Bertus Bakker

Onderwijs voor de ongeschoolden: het was dé opdracht die de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen zich stelde. Om de volksbeschaving op een hoger peil te brengen ontplooiden 't Nut tal van initiatieven. Armenscho-
len, volksbibliotheken, volkslezingen: het waren evenzovele instrumenten om de arbeidersklasse moreel en intellectueel te verheffen. De Maatschappij was in 1784 in Edam opgericht en al twee jaar later had ook Alkmaar een departement. Dit artikel gaat over de openbare volksvoorlezingen waarmee de heren van 't Nut probeerden hun minder bevoorrechte stadgenoten voor te lichten. Een nobel streven, maar wat kwam ervan terecht?

ONDERWIJS IN DE KERK

Vanaf 1806 exploiteerde 't Nut in Alkmaar een volksbi-
bliothek ter verlichting van de 'mindere volksklasse' en
daarnaast bood het onderwijs aan kinderen van minver-
mogens. Maar er was meer mogelijk zo meende de
departementsvoorzitter, de remonstrantse dominee
Volkert Swart. Al vanaf de oprichting onderhielden de
leden van 't Nut, allen heren uit de burgerij, elkaar met
lezingen. Zoiets moest toch ook mogelijk zijn voor de
gewone man. Velen van hen hadden nauwelijks of geen
onderwijs genoten en zelfs analfabetisme was geen
uitzondering. Met volkslezingen hoopte Swart de man-
nen, want daar ging het voorlopig om, 'tot denken op te
wekken en te doen arbeiden met veel meer vrugt en nut
voor hunne huisgezinnen'. Het zou die kerels bovendien
hopelijk uit de kroeg houden en misschien zouden ze
wel eens de bibliotheek weten te vinden. Op 22 novem-
ber 1815 werd in de remonstrantse kerk de eerste van een
serie avonden van 'volksonderwijs voor den gemeenen
man' gehouden. De lezingen werden alle verzorgd door
leden van 't Nut. Helaas is ons over inhoud noch opkomst
iets bekend. Het enige wat we weten is dat na afloop het
aantal lezers van de Nutsbibliotheek met vijftig bleek te

*Ik geloof vast, dat een plezierige en
leerzame volksvoorlezing op zijn tijd even
weldadig werkt als een apothekersdrankje en
dat zij bepaald gezonder is voor een mensch
dan bijv. een borrel.*

François Haverschmidt, Winteravondvertellingen.

zijn toegenomen. Door gebrek aan goede sprekers – toe-
hoorders waren er voldoende – sneuvelde het initiatief na
twee winterseizoenen.

DOMINEES IN HARMONICA

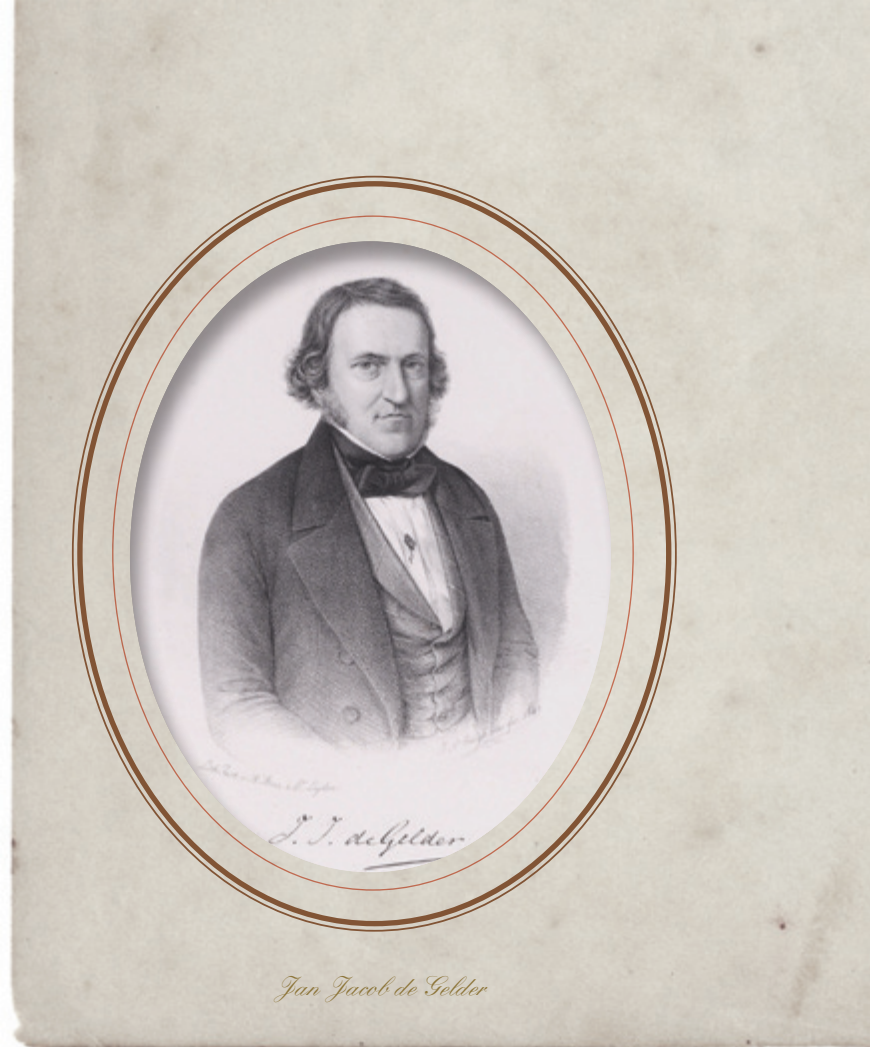
Pas in 1858 besloot men weer een poging te wagen. Dit
keer kwam het idee niet uit Alkmaarse koker, maar was
een landelijk initiatief van 't Nut. Ter promotie van
volksvoordrachten had de Maatschappij zelfs twee

lectoren aangesteld die her en der in het land op verzoek van de departementen lezingen kwamen verzorgen. De serie voordrachten werd geopend door Jan Jacob de Gelder, rector van het Alkmaarse gymnasium (afb. 1). Vier jaar eerder had hij in Leiden aan de wieg gestaan van de eerste volksvoordrachten aldaar. In lokaal Harmonica onderhield hij zijn gehoor met een voordracht over opvoeding van (school)kinderen (afb. 2). Niet te veel verwennen en ook niet te vroeg van school halen, zo betoogde hij. Na hem volgden nog negen lezingen, alle verzorgd door leden van 't Nut. De voordrachten kenmerkten zich door een stevig moraliserend karakter. Met name de drie causerieën van de plaatselijke dominees leken meer een verlengstuk van hun zondagse preek. De organisatoren waren weliswaar tevreden over de opkomst, maar schreven die niet geheel op het conto van de lezingen zelf. De voor de gelegenheid verlaagde prijs van de consumpties in Harmonica was zonder twijfel een lokker geweest.

In het tweede seizoen maakten de twee Nutslectoren hun opwachting. A.G.C. van Duyl gaf een drietal voordrachten over Nederland in Oost-Indië en E.F. van Dissel sprak over een natuurwetenschappelijk onderwerp waarbij hij een aantal proeven demonstreerde. De lezingen waren openbaar toegankelijk in die zin dat Nutsleden, die uiteraard zelf vrije toegang hadden, voor vijftig cent twee vrijkaartjes konden kopen om deze aan minvermogenden – bijvoorbeeld hun dienstboden of andere 'onderhoorigen' – uit te reiken. Aangezien de beide lectoren toch grotendeels over de hoofden van hun publiek, in elk geval de minder ontwikkelden, leken te spreken, werden de spreekbeurten in het derde seizoen weer geheel verzorgd door Nutsleden, onder wie archivaris Cornelis Willem Bruinvis. Omdat de animo intussen was gedaald, hield 't Nut het daarna voorlopig voor gezien. Pas in 1870 werd de draad weer opgenomen, maar nu voor langere tijd.

LEZINGEN EN PROEVEN

Dit keer begonnen de organisatoren voorzichtig. In het winterseizoen 1870/71 hielden zij niet meer dan drie voorlezingen. De toegangskaarten waren nu kosteloos te verkrijgen voor eenieder boven de 18 jaar. Het programma voorzag in een lezing van een uur, dan een pauze waarna nog enkele stukken poëzie en proza werden voorgedragen. De eerste bijeenkomst werd gehouden in het in 1866 door kastelein W.F. van Tellingen geopende Lokaal Diligentia aan de Gedempte Nieuwesloot (afb. 3).

Afb. 1. De rector van het Alkmaarse gymnasium Jan Jacob de Gelder. J.P. Berghaus, prent, 1846. Collectie Regionaal Archief Alkmaar De Gelder (1802-1890) werd in 1856 tot rector in Alkmaar benoemd.

De liberale politicus Van der Kaay verzorgde een lezing onder de titel: niemand leeft alleen voor zichzelf (afb. 4). Die avond werden tevens de jaarlijkse eremedailles uitgedeeld aan stadgenoten voor het verrichten van edelmoedige daden. Meestal ging het om het redden van drenkelingen in en rond de stad. Het eerste seizoen was de commissie tevreden over de opkomst, met name uit de doelgroep van de 'lagere volksklassen'. Wel moest zij constateren dat niet elke toehoorder door wetenschappelijke interesse werd verleid, maar dat 'Amor sommige dienstmeisjes tot eene andere kennismaking dan ons Nut zich voorstelde, ter vergadering dreef'. De vraag of de voorlezingen vrucht voor de volksbeschaving hadden gedragen, liet men nog onbeantwoord.

Afb. 2. Het lokaal Harmonica van P.A. Walraven, gezien van de brug over de Nieuwesloot. Rechts het Hof van Nordingen. Kermisprent, 1854. Collectie Regionaal Archief Alkmaar.

Afb. 3. Lokaal Diligentia aan de Gedempte Nieuwesloot 21. Foto, 1910. Collectie Regionaal Archief Alkmaar. Het gebouw brandde in 1912 af, waarna ter plekke in 1916 de doorbraak naar het Waagplein (Marktstraat) ontstond.

*'Maar wie, die op het volk werkt, verwacht daarvan spoedig de zichtbare teekenen?
Genoeg voor ons de overtuiging dat het publiek, 't welk wij ons voorstellen, nog zeer weinig ontwikkeld is en aan verstandelijke – en zedelijke ontwikkeling groote behoefte heeft. Met het oog hierop verheugen wij ons iets – zij het ook weinig – tot 's volks heil te hebben beproefd'.*

Het tweede winterseizoen bracht maar liefst acht voordrachten. Wederom voerde Van der Kaay het woord, dit keer over de arbeidersstand. Nadrukkelijk hield hij zijn gehoor voor dat stakingen uit den boze waren om onvrede op te lossen. Het was de advocaat Meinardus

Cohen Stuart – tussen 1865 en 1878 was hij ook gemeenteraadslid – die zich vanaf nu ontpopte tot dé drijvende kracht achter de volksvoordrachten (afb. 5). Niet alleen fungeerde hij jarenlang als voorzitter van de organiserende commissie, maar tot zijn overlijden in 1894 zou hij de meeste lezingen verzorgen over uiteenlopende onderwerpen, van geologie tot kunst en geschiedenis.

Aangezien een winterprogramma van acht lezingen iets te ambitieus bleek, werd het aantal teruggebracht tot vijf à zes voorlezingen en vanaf de jaren 1890 tot zo'n vier. De sprekers waren vrijwel uitsluitend Alkmaarse Nutsleden. De term voorlezing was in die zin terecht dat met regelmaat literaire teksten werden voorgedragen, soms zelfs als avondvullend programma. Zo verzorgde de populaire HBS-leraar Cornelis Fogteloo menige avond waarop hij een van zijn historisch-romantische novellen voorlas, zoals *Van Alkmaar de Victorie* (1873). Slechts incidenteel werd de portemonnee getrokken voor een gastspreker van buiten, bijvoorbeeld de conservator van het Teylers Museum, T.C. Winkler, die enkele natuurkundige proeven kwam demonstreren.

VARIATIE MET MUZIEK EN TONEEL

Alras werd duidelijk dat uitsluitend lezingen te weinig aantrekkingskracht bezaten. In het seizoen 1874/75 trad dan ook voor het eerst Anthony Pieter Zeilmaker (1838-1904), hoofdonderwijzer van de Tusschenschool, op met een zestigtal leerlingen die liederen ten gehore brachten. Ook zijn collega Hendrik van den Berg van de openbare Armenschool zou soortgelijke optredens verzorgen (afb. 6). Beide onderwijzers droegen ook literaire teksten voor, soms van eigen makelij. Dergelijke uitvoeringen leverden onveranderlijk een mudvolle zaal op, maar voor de kas waren ze een ramp, aangezien alle leerlingen in de pauze werden getrakteerd op chocolademelk en krentenbrood. De afwisseling in het lezingenprogramma bleef niet beperkt tot zanguitvoeringen want in 1877 bracht de Alkmaarse rederijderskamer Bilderdijk de blijspelen *De Militaire Willemsorde* en *De Drie Hoeden* ten tonele. Vanaf eind jaren 1880 zou dit toneelgezelschap vrijwel jaarlijks een optreden verzorgen.

In 1880 verkasten de voordrachten naar een andere locatie. Nadat Diligentia door de nieuwe eigenaar, A.L. Switzar, was verbouwd kon men daar niet meer terecht en werd uitgeweken naar schouwburg de Harmonie, voorheen Harmonica, die eveneens in handen was van Switzar. Met het programmeren van de zang- en toneeluitvoeringen, die stevast voor een stampvolle zaal van ruim zeshonderd toehoorders zorgden, had men gaandeweg het concept van louter (voor)lezingen verlaten. In 1887 werd de naam 'volksvoorlezingen' dan ook gewijzigd in 'volksvoordrachten'.

'Wil men huiselijkheid vormen en uithuizigheid in plaatsen die vergift zijn voor de ziel tegen gaan dan moet men niet uitsluitend preken en spreken... Geen mens is brein alleen. Ook het volk heeft een oor voor poëzie, een hart voor muziek, een oog voor het tooneel.'

Wat bezoekersaantallen betreft beschikken we alleen voor het eerste decennium – de jaren 1871-1881 – over cijfers. Werden de acht lezingen in 1871/72 bezocht door in totaal 923 bezoekers, in 1877/78 trokken zes avonden

Willem van der Kaaij

Afb. 4. De jurist Willem van der Kaaij (1831-1918) als student te Leiden. J.P. Berghaus, prent, 28 febr. 1857.

Collectie Regionaal Archief Alkmaar.

Van der Kaaij was rechter, lid van de gemeenteraad, van Prov. Staten van N.H. en van de Tweede Kamer.

Van 1894 tot 1897 was hij minister van justitie.

Hij was een goede vriend van François Haverschmidt alias Piet Paaltjens.

maar liefst 3437 belangstellenden. In dat topseizoen verzorgden Zeilmaker en Van den Berg elk met hun leerlingen een zangvoorstelling met 900 resp. 779 toehoorders en vertoonde toneelgezelschap Bilderdijk voor 611 personen zijn eerste optreden. Stimulerend was ook dat na 1872 geen toegangskarten meer vereist waren. De echte lezingen bleken tussen 100 en 200 toehoorders te trekken. Voor wat betreft de twee volgende decennia moeten we het doen met vermeldingen in de jaarverslagen als 'een goede opkomst' of 'een getrouw opkomend publiek'. In hoeverre de beoogde doelgroep –

Meinardus Cohen Stuart

Afb. 5. Meinardus Cohen Stuart (1828-1894).
Foto, 1873. Collectie Regionaal Archief Alkmaar.

de zogenaamde lagere volksklasse – werd bereikt is ongewis. We moeten ons bij dit soort verheffingsinitiatieven maar troosten met de gedachte: wie de massa zoekt, bereikt de enkeling.

Halverwege de jaren tachtig raakten inkomsten en uitgaven steeds meer in onbalans. Voor haar inkomsten was de commissie hoofdzakelijk afhankelijk van vrijwillige bijdragen van de Nutsleden terwijl het departement garant stond voor een mogelijk tekort. Gaandeweg liepen de donaties van de Nutsleden terug, waaruit mag worden afgeleid dat zij steeds minder overtuigd waren van het nut van deze vorm van onderwijs. Een en ander bracht de commissie ertoe voortaan voor de voorstellingen van plaatselijke verenigingen als Bilderdijk, de zangvereniging Crescendo of de turnvereniging Kracht & Vlugheid een entree van tien cent te vragen.

HET DOEK VALT

De volksvoordrachten zouden hun entree in de nieuwe eeuw niet overleven. In het seizoen 1901/02 was de toestand van de kas zo nijpend dat deze geen vierde voordracht toeliet. De avond van 24 maart 1903 vormde het slotakkoord. Die avond traden leerlingen van de Tweede Gemeenteschool op, afgewisseld door voordrachten van dominee Pieter Jacob Glasz. Het publiek bleek overduidelijk alleen voor de zang te zijn gekomen, want Glasz zag zich geconfronteerd met een zodanig rumoerige zaal dat hij in de pauze verzocht of hij vrijgesteld kon worden van verder optreden. De fut was eruit en de commissie, die in zijn nadagen onder voorzitterschap stond van de zoon van Cohen Stuart, zag in dat de volksvoordrachten hun tijd overleefd hadden. Ze waren langzamerhand ontaard in Volksvermakelijkheden. Daar was op zich niets mis mee, maar louter vermaak was niet het doel van de volksvoordrachten. Dat 't Nut kort tevoren een Toynbee-vereniging had opgericht die zich ging richten op volksonderwijs, maar dan met cursussen, vergemakkelijkte het besluit om er een punt achter te zetten. Aan deze vereniging is in het vorige nummer van *Oud Alkmaar* aandacht besteed.

DE DEUGDZAME BURGER

Plaatsen we dit Alkmaarse initiatief in een bredere nationale context dan zien we dat de geïndustrialiseerde maatschappij van het laatste kwart van de negentiende eeuw steeds meer vroeg om disciplineren van de arbeidersklasse en de verspreiding van standaardkennis. Maar hoe kon de culturele elite de volksmassa bereiken in een tijd zonder radio en tv? Volkslezingen boden een mogelijkheid. In de *Alkmaarsche Courant* uit 1887 lezen we:

'Voor minder ontwikkelden zijn volkslezingen bij uitstek geschikt, om een juister inzicht te krijgen in vele zaken, waaraan zij of niet gedacht of waaromtrent zij geheel verkeerde opvattingen hadden gekregen, mede-gesleept door mannen, wier doel het is, de groote menigte, vertrouwend op hare mindere belesenheid, op een dwaalspoor te brengen.'

Leren én beleren dus. Kennisoverdracht én disciplineren, zelfs moralisering, we zagen het bijvoorbeeld in de lezing van Van der Kaay – gij zult niet staken – en in de meeste voordrachten van de dominees over het ideale gezin. Het pedagogische aspect werd evenmin veronachtzaamd met thema's als de opvoeding van de jeugd, het lezen van de krant of de verzorging van de hygiëne. Opvallend

is dat we tussen de actuele maatschappelijke onderwerpen het thema van de vrouwenkwestie missen. Het Nut was in deze jaren uitsluitend een mannengemeenschap en nimmer werd een vrouw als spreker uitgenodigd. Ze waren hooguit welkom als toehoorder.

In hoeverre hebben de lezingen de diverse lagen van de Alkmaarse bevolking bereikt? Voor in elk geval twee belangrijke groeperingen is dat kwestieus. Allereerst waren dat de katholieken, die zo'n 40% uitmaakten van de bevolking. Het dagblad *De Tijd* had weinig op met volksvoorlezingen.

'Katholieken hebben te veel ondervinding opgedaan, om niet met het grootste wantrouwen bezielde te worden omtrent dit punt van zoogenaamde volksbeschaving. De verlichting van het Nut is voor ons Katholieken slechts duisternis.'

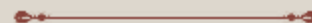

Volgens de Haarlemse bisschop Van Vree had het Nut verdacht veel weg van een vrijmetselaarsloge. De katholieken speelden dan ook geen rol in het Nut. Een andere groep vormden de socialisten. In de ogen van de heren van het Nut zou goede voorlichting de dreiging afwenden van een radicaliserende massa die zich liet opruien door linkse leuzen. Overtuigde socialisten bezochten dan ook liever lezingen van hun eigen voormannen.

Na 1870 ontstond in ons land de verzuiling. Hoewel het Nut deze versplintering wilde bestrijden werd zij paradoxaal genoeg zelf een zuil tussen de andere zuilen. Men wilde een standensamenleving voor de ondergang behoeden, maar werd slachtoffer van een ontbrandend klassenconflict. De standenmaatschappij werd een klassenmaatschappij. Deugd was niet genoeg.

Afb. 6. Personeel van de school voor onvermogenen voor jongens en meisjes (de Armen-school) aan de Nieuwesloot. Zittend in het midden het hoofd van de school H. van den Berg (1842-1912).

OLGA DE BOER

De rubriek waarin redacteur Lisa Oskamp bekende en minder bekende

Alkmaarders interviewt over hun band met geschiedenis.

Olga de Boer is samen met haar neef Arjan de Boer de eigenaar van Van der Meulen's boekhandel.

WAT IS VOLGENS U EEN ONONTDEKTE HISTORISCHE PLEK IN ALKMAAR?

Achter de Oudegracht ligt een lang en smal straatje, de Gedempte Baansloot. Vroeger probeerde ik altijd te verdwalen in de stad, want dan kom je nog eens iets nieuws tegen. Zo ben ik ooit in dit straatje terechtgekomen. De huizen en beplanting zijn mooi en een gedeelte van de straat lijkt een beetje op een vestingmuur.

HOE VIERT U 8 OKTOBER?

Vaak moet ik op 8 oktober werken, maar als kind keken we met de hele familie naar de optocht. Mijn oma woonde boven de winkel en de kleinkinderen hielden via de spionnetjes in de gaten of de optocht er al aan kwam. Daarna keken we samen door de ramen op de eerste verdieping.

WAT VINDT U VAN DE TRADITIE VAN 8 OKTOBER?

Het is een mooie traditie, echt Alkmaars. Het is belangrijk voor de stad, want het zorgt voor een gevoel van saamhorigheid.

WAT ZOU ELK KIND OP SCHOOL MOETEN LEREN OVER GESCHIEDENIS?

Alles heeft een keerzijde. Er zitten altijd twee kanten aan een verhaal. Ik vind dat wij vroeger op school te weinig hebben geleerd over de andere kant. Hierbij denk ik bijvoorbeeld aan de geschiedenis van Palestina en Israël. Nu ik daar zelf boeken over lees, krijg ik meerdere perspectieven mee. Het is goed om daar over na te denken.

ALS U EEN DAG TERUG ZOU MOGEN IN DE ALKMAARSE GESCHIEDENIS, NAAR WELK JAAR VERTREKT U DAN?

Mijn opa is deze winkel begonnen. Ik heb hem helaas nooit gekend. Graag zou ik hem een dag mee willen maken. Hij schijnt een geval apart geweest te zijn volgens alle verhalen van mijn ouders en klanten. Zo rookte hij bijvoorbeeld een sjekkie tot zijn vingers bijna in de fik stonden. Ik zou de trouwerij van mijn ouders willen meemaken, maar een kijkje in de boekhandel begin jaren '80 lijkt me ook erg interessant en leuk.

ALS U EEN (HISTORISCHE) DOCUMENTAIRE ZOU MOGEN MAKEN WAAR ALKMAAR EEN ROL IN SPEELT, WAAR ZOU DEZE OVER GAAN?

Ik zou een documentaire maken over hoe het er vroeger aan toeging op de kaasmarkt en hoe het nu is. Men houdt aan tradities vast en daar wil ik graag naar kijken. Er zitten bijvoorbeeld geen vrouwen bij het kaasdragersgilde. Ik ben benieuwd waarom dat zo is en of dat in de toekomst veranderd kan worden.

WELKE HISTORISCHE PERSOON SPREEKT U HET MEEST AAN?

Nelson Mandela is de eerste persoon waar ik aan denk. Hij is een hele inspirerende man. Hij kon het namelijk opbrengen om anderen niet te haten en dat bracht hoop.

WAT IS UW FAVORIETE HISTORISCHE FILM?

De miniserie *When they see us* greep me erg aan. Het gaat over de 'Central Park Five', vier jongens van

Afro-Amerikaanse afkomst en een Latino, die in 1989 worden veroordeeld voor de verkrachting en mishandeling van een witte vrouw in Central Park in New York. Ze waren niet eens in de buurt toen de aanval op de vrouw plaatsvond, maar toch zijn ze opgepakt, berecht en veroordeeld. De Black Lives Matter-beweging laat zien dat we decennia later nog niet veel vooruitgang hebben geboekt. Het lijkt zelfs alsof we nu weer achteruit gaan.

WAT IS UW FAVORIETE HISTORISCHE BOEK?

De historische roman *22-11-1963* van Stephen King. Het gaat over de moord op John F. Kennedy. Het is misschien wel het beste boek van King. Het is spannend en door dit boek wil je alles over het onderwerp weten. Ik houd van boeken die maken dat je van alles over een onderwerp gaat opzoeken.

WAAR IN DE HISTORISCHE BINNENSTAD VAN ALKMAAR KOMT U GRAAG?

Ik ben geboren op het Luttkamp Oudorp en opgegroeid op het Verdrunkenoord. Ik loop van kinds af aan al graag door de stad. De grachten vind ik de mooiste plek.

WELK STANDBEELD IN ALKMAAR IS UW FAVORIET?

Victorientje. Dat standbeeld is wat mij betreft het vrijheidsbeeld van Alkmaar. Het is mooi en hoort gewoon bij de stad.

WAT IS UW FAVORIETE ALKMAARSE MUSEUM?

De Grote Kerk vind ik prachtig. Als je daar over de vloer loopt, loop je letterlijk op de geschiedenis. Je voelt dat. Ik zou daar graag een boekhandel willen beginnen!

WELK OBJECT/SCHILDERIJ IN HET STEDELIJK MUSEUM ALKMAAR HEEFT INDRUK OP U GEMAAKT?

In het museum heb ik een interview gezien met de dames Vlaanderen. Deze zussen hadden een fotostudio aan de Oudegracht. In het fragment zie je dat de ene zus de baas is. Zo zegt ze dat de andere zus stil moet zijn en duwt haar weg. Mijn zusje en ik geinen wel eens dat wij later ook zo worden. Door het interview met deze markante vrouwen te bekijken, word je erg vrolijk.

CRIMINELE MUZIKANTEN

Emmy Reijngoud-Posthuma

In het Alkmaarse Regionaal Archief ligt een boek getiteld *Examen boeck, beginnende met den jare 1660* en met als ondertitel: *Vitiosam viti vitam*, het wrede leven van de ondeugd. Het boek maakt onderdeel uit van het Register van Examens en Informatiën in Criminele Zaken. Er staan in het boek verhoren (examens) beschreven van mensen die in de stad en de jurisdictie van Alkmaar gearresteerd werden. Deze verhoren werden afgenomen door de Alkmaarse schepenen in de schepenkamers in het stadhuis. De misdragingen betreffen veelal de 'kleine criminaliteit' en vaak komen bedelaars en overspelplegers, naast dieven en vagebonden voorbij. Een veelvoorkomend vonnis was dat arrestanten voor een flinke poos werden verbannen uit Alkmaar en omgeving. Bij het transcriberen van deze verhoren zag ik tot mijn vreugde dat muziek en de daarbij behorende muzikanten, net als bij ons tot het dagelijks leven behoorden.

Het was natuurlijk bekend dat muzikanten en artiesten in de oude tijd op marktplainen, feestjes en partijen het volk vermaakten, maar hier zag ik een getuigenis uit de eerste hand. De geapprehendeerde (gevangengenomen) Jan Teunisz. bespeelde een vedel en ging zoals hier beschreven wordt, met zijn instrument de boerenfamilies op het platteland af voor een muzikaal uurtje. Hij bracht vrolijkheid en verdiende er een centje mee. Daar zal hij vast niet voor verbannen zijn, dat kun je immers geen bedelen noemen, de ware aanleiding daarvoor zal waarschijnlijk wel vleselijke conversatie oftewel overspel zijn geweest. Op pene (straffe) van een zwaardere maatregel werd hem verboden ooit nog in Alkmaar te verschijnen.

Een vedel is een strijkinstrument uit de middeleeuwen en de renaissance dat in verschillende vormen voorkwam, maar in

Geapprehendeert den *xi^{en}* decembris 1662. ►
Jan Teunisz. van der Goes, out 21 jaren.

Bekent met een vrouw van Utrecht vleeschelyck geconverseert
te hebben ende hem te ernerer met de veel (vedel) te speelen
bij den boer te landtwaerts.

De stadt en jurisdictie ontsijjt met verbot van dien weder te
comen op pene van swaerder straffe, actum den 21 januarij 1662.

▲ Fragment van *Het vrolijke huisgezin*,
Jan Steen, 1668, Rijksmuseum Amsterdam.
Men zingt van blad, ongetwijfeld een drinklied.
De vedel is ook aanwezig.

▼ Jan Steen, *In Weelde Siet Toe (of 'De omgekeerde wereld')*, 1663, Kunsthistorisches Museum Wenen. In dit huiselijk tafereel doet de vedelaar zijn best wat vrolijkheid te brengen.

◀ Geapprehendeert den 5 junij 1666.
Jochem Fredrixsz. van Noort Wout.

Seijt sich te generen met lietjens te singen ende een stuck te bedelen. Seyt te wonen buyten de Kennemerpoort.

de regel bestond uit een houten klankkast en een hals waarover zes snaren gespannen waren. Het instrument werd bespeeld met een strijkstok en klonk als een viool, maar minder scherp. Het geldt als de voorloper van de viool.

Deze Jochem Frederixsz. van Noort Wout vermaakte de mensen in Alkmaar met zijn liedjes. Zijn muzikale optredens brachten echter niet genoeg op om in zijn onderhoud te voorzien (zich te generen) en dus moest hij daarnaast ook bedelen. Dat kwam hem echter duur te staan want als straf volgde een verbanning! Jochem woonde of logeerde buiten de Kennemer Poort maar moest desalniettemin zijn biezen pakken.

Drinklied:

*Laet de Bekers klincken.
Daer, daer, daer heb je van het Nat.
Drinckt vry, daer is noch meer in't Vat.*

In Nederland is altijd veel gezongen, maar de late zestiende en zeventiende eeuw staan erom bekend. Men zong liefdesliedjes, drinkliederen, 'vieze' liedjes, lofliedjes, bruiloftsliederen, rebelse liedjes, enz. Ze werden samengevat in boekjes, die begin 1600 werden gedrukt en uitgegeven.

De liedjes werden in woorden opgeschreven, zonder notenschrift. In het boekje stond vermeld op welke melodie je ze kon zingen. Vaak maakte de rondtrekkende zanger zelf teksten, die op de toestand in het land, op het dagelijks leven en de leefomgeving sloegen. Elke stad gaf zijn eigen inspiratie en dat zal in Alkmaar niet anders zijn geweest.

PRENTMAKER IN ALKMAAR

CORNELIS DREBBEL
(1572-1633)

Saskia van Altena i.s.m. Christi M. Klinkert

Cornelis Drebbel werd in 2013 verkozen tot grootste Alkmaarder aller tijden. In zijn eigen tijd was hij als uitvinder al wereldberoemd. Minder bekend is dat Drebbel zijn carrière begon als graveur van prenten. Zijn oeuvre is klein, maar van hoge kwaliteit. Momenteel is het te zien in Stedelijk Museum Alkmaar.

KUNST EN WETENSCHAP

Cornelis Drebbel werd in 1572 geboren aan het Verdronkenoord in Alkmaar. Als zoon van een welgestelde boer kreeg hij een goede opleiding. Rond zijn twintigste ging hij in Haarlem in de leer bij de beroemde prentmaker Hendrick Goltzius (1558-1617). In 1595 trouwde hij met diens zus, Sophia, en vestigde zich opnieuw in Alkmaar. Daar hield hij zich behalve met graveren bezig met wetenschappelijke experimenten. In 1604 verhuisde Drebbel met zijn gezin naar Engeland, om zich in dienst van de Engelse koning volledig op de wetenschap te richten. Daar ontwierp, bouwde en demonstreerde hij zijn legendarische onderzeeboot, maar ook een 'perpetuum (of primum) mobile', een eeuwig lopende klok. In november 1633 overleed hij in Londen.

BIJ GOLTZIUS IN HAARLEM

Als succesvol tekenaar, prentmaker en schilder runde Hendrick Goltzius een drukke werkplaats in Haarlem. Hier leerde Drebbel de kunst van het graveren en kwam hij in contact met andere vooraanstaande kunstenaars en intellectuelen. In samenwerking met hen maakte hij tussen 1591 en 1604 ten minste twaalf gravures. Die staan bol van symboliek en bevatten vaak verwijzingen naar de Griekse en Romeinse oudheid. Daarvoor was in deze periode veel interesse.

Cornelis Drebbel naar Hendrick Goltzius, Taalkunde, 1598, gravure, Rijksmuseum, Amsterdam.

SAMENWERKING

Via Goltzius ontmoette Drebbel bijvoorbeeld de kunstenaar en schrijver Karel van Mander (1548-1606). Met hem werkte hij aan diverse prentprojecten. Zo ontwierp Van Mander een serie van twintig prenten met Romeinse goden, waarvan Drebbel er eentje in het koper graveerde: een voorstelling van de godin Juno. Dat blijkt uit zijn signatuur 'CD. schulp.', bij de voeten van de vrouw. Dit is een afgekorte Latijnse zin die betekent 'Cornelis Drebbel heeft dit gegraveerd'. Juno is de echtgenote van oppergod Jupiter, en te herkennen aan de pauw – een vogel die haar in de kunst vaak vergezelt.

KNEEPJES VAN HET VAK

Het graveren van een prent is een arbeidsintensief proces. Met een scherpe graveerstift (buriijn) wordt een voorstelling in een koperen plaat gesneden. Deze plaat wordt vervolgens met inkt ingesmeerd en weer schoongewreven, zodat de inkt alleen in de ingekraste lijnen achterblijft. Tot slot wordt de plaat afgedekt met papier en door een drukpers gehaald. Het resultaat is een afbeelding in spiegelbeeld: een gravure. In Drebbels tijd gingen jongens al rond hun twaalfde in de leer om de graveertechniek onder de knie te krijgen.

ZEVEN VRIJE KUNSTEN

De prentserie *Zeven vrije kunsten* is het absolute hoogtepunt van Drebbels graveerkunst. Goltzius tekende de ontwerpen voor de voorstellingen, Drebbel graveerde ze in koperplaten, en deed dat uiterst verfijnd. Met de ‘zeven vrije kunsten’ werden in de zestiende eeuw bepaalde intellectuele vaardigheden bedoeld, zoals redeneren, musiceren en rekenen. In de prentserie van Goltzius en Drebbel is elk van de vakken verbeeld door typerende personen, handelingen en voorwerpen. De grammatica of taalkunde is bijvoorbeeld uitgebeeld door een vrouw die twee jongens het alfabet leert. Met de roede in haar hand dwingt ze discipline af.

Cornelis Drebbel naar Karel van Mander, Juno, 1598, gravure, Rijksmuseum, Amsterdam.

Cornelis Drebbel naar opmetingen van Adriaen Anthonisz, Kaart van Alkmaar, 1597 (afdruk uit 1747), gravure, in de 19de eeuw ingekleurd met waterverf, Regionaal Archief Alkmaar.

ALKMAAR OP DE KAART

Rond 1595 vroeg het stadsbestuur van Alkmaar aan Drebbel om een plattegrond van de stad te maken. Hij deed dat op basis van metingen van de beroemde wiskundige en vestingbouwkundige Adriaen Anthonisz. Drebbels kaart is heel gedetailleerd en veel plekken in de hedendaagse stad zijn erop terug te vinden. Uitzonderlijk is dat de koperplaat met de plattegrond bewaard is gebleven. Deze is nog lang gebruikt: tot in de jaren 1940 zijn er afdrucken van gemaakt.

Gaat dat zien!

De focustentoonstelling *Cornelis Drebbel (1572-1633). Prentmaker in Alkmaar* werd samengesteld door gastconservator Saskia van Altena, onder begeleiding van museumconservator Christi Klinkert, en is nog tot en met 10 april 2023 te zien in Stedelijk Museum Alkmaar.

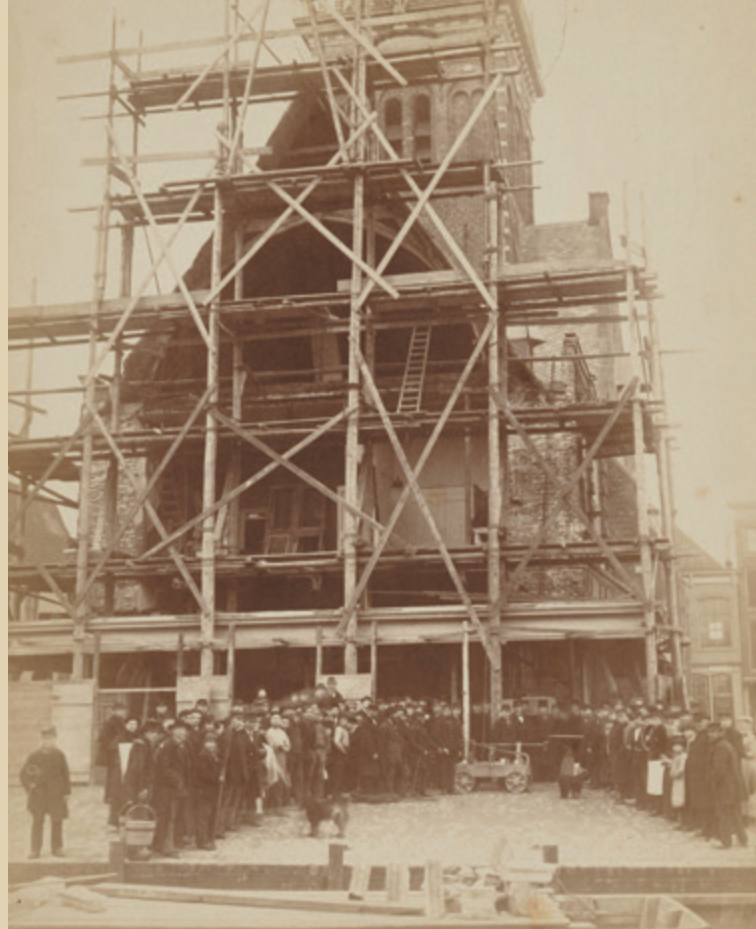
Zie www.stedelijkmuseumalkmaar.nl voor meer informatie.

**STEDELIJK
MUSEUM
ALKMAAR**

HET TABLEAU OP DE WAAG

Bertus Bakker

In 1884 werd de oostgevel van het Waaggebouw versierd met een groot tegeltableau. Al na een paar jaar echter werden de tegels weer van het gebouw verwijderd en vervangen door een andere decoratie die we nog steeds kunnen bewonderen. Het oorspronkelijke tableau hangt tegenwoordig in de hal van het Stedelijk Museum. Waarom moest het van de Waag worden gehaald?

EEN NIEUW WAAGGEBOUW

Sinds de late middeleeuwen was het wegen van goederen een recht dat slechts was voorbehouden aan een beperkt aantal steden, waaronder Alkmaar. In de loop van de zestiende eeuw groeide in deze plaatsen de behoefte aan grotere waaggebouwen en zodoende kreeg eerst Enkhuizen en daarna Amsterdam een nieuwe Waag. Alkmaar was de derde Noord-Hollandse stad met een nieuwe waagruimte, zij het dat het hier ging om de verbouwing van een bestaand pand, namelijk het Heilige Geestgasthuis dat dateerde uit de veertiende eeuw. In 1582 werd de vijfhoekige koormuur van de kapel van het gasthuis afgebroken en vervangen door een vlakke gevel. De decoratie van deze gevel vormt het onderwerp van dit artikel.

EEN FOTOGENIEKE GEVEL

Het Waaggebouw is zonder meer het meest iconische gebouw van Alkmaar. Met name de markante oostgevel trekt de meeste aandacht. Hoeveel foto's zullen er niet door toeristen zijn geschoten vanaf de Appelsteegbrug naast het Huis met de Kogel? De gevelwand is overdadig gedecoreerd in de stijl van de Hollandse renaissance met een rijke toepassing van natuursteen en met tal van

Afb. 1. Restauratie Waaggebouw onder leiding van stadsarchitect W.F. du Croix na het leggen van de eerste steen. Foto, 1884. Collectie Regionaal Archief.

decoratieve kenmerken als pilasters, kapitelen, obelisk en beelden. In de jaren 1880-1885 werd het gebouw grondig gerestaureerd onder leiding van de toenmalige stadsarchitect W.F. du Croix (1828-1887) en werden de buitengevels opnieuw opgemetseld (afb. 1) en de aangestaste natuurstenen elementen vervangen door kopieën. Aan het uiterlijk veranderde Du Croix weinig, zij het dat hij een eigentijds onderdeel toevoegde, namelijk een tegeltableau in de topgevel dat boven het kolossale reliëf met het beeldhouwde stadswapen werd aangebracht.

EEN WEERBESTENDIGE DECORATIE

Op de plaats van het nieuwe tableau bevond zich van oudsher een op lood geschilderde afbeelding, die duidelijk maakte welke functie het gebouw had. Voorgesteld was namelijk een grote weegschaal met handelaren en waagmeesters, die bezig waren met het wegen van kazen die op berries werden aangevoerd. Deze schildering is in de loop der jaren tal van keren gewijzigd. In 1783 kreeg de in Haarlem geboren, maar

Afb. 2. Ontwerpschets decoratie Waaggebouw door J.P. van Horstok. Tekening, 1783. Collectie Regionaal Archief.

lange tijd in Alkmaar werkzame schilder J.P. van Horstok (1745-1825) opdracht een nieuw taferel te schilderen. Hij koos voor een allegorische voorstelling van de koophandel met een gevleugelde Mercurius, god van de handel, zwevend boven twee maagden die gezien hun attributen goddelijke deugden als geloof, rechtvaardigheid en liefde symboliseerden. De ene vrouw houdt in haar handen een

Omdat men af wilde van het kostbaar onderhoudswerk ging men op zoek naar een duurzame oplossing

duif en een brandend hart, de andere een weegschaal en een nest met vogels (afb. 2). In 1840 werd het schilderstuk bijgeschilderd door de stadstekenmeester M.J. Stucki (1809-1899), maar vijftien jaar later mocht deze een geheel nieuwe voorstelling schilderen. Hij koos voor een staande Mercurius die werd geflankeerd door de twee eerder beschreven vrouwenfiguren (afb. 3).

Afb. 3. Ontwerpschets decoratie Waaggebouw door M.J. Stucki. Tekening, 1855. Collectie Regionaal Archief.

Zo zag de situatie eruit rond 1875 toen de Alkmaarse gemeenteraad het besluit nam om de Waag te gaan slopen. De stad had meer behoefte aan een grote veemarkt dan een locatie voor de intussen kwijnende kaashandel. Alras rezen er echter protesten vanuit de bevolking en schielijk werd het plan ingetrokken. Sterker nog, het stadsbestuur besloot tot een grootscheepse restauratie en renovatie van het Waaggebouw. In 1880 werd daar een begin mee gemaakt. Omdat men tevens wel eens af wilde van het kostbare onderhoudswerk aan de allegorische schildering, ging men op zoek naar een meer duurzame oplossing. De keuze viel uiteindelijk op een versiering die gemaakt zou worden van een oer-Hollands fabricaat: beschilderde, gebakken tegels.

EEN INNOVATIEF TEGELTABLEAU

Allereerst moest er nu natuurlijk een nieuw ontwerp worden getekend. De opdracht hiervoor ging eind 1883 naar de jonge Schiedamse kunstenaar Abraham F. Gips (1861-1943). Gips was kort tevoren een decoratiefirma gestart die onder andere ontwerpen leverde voor interieurversieringen en andere vormen van kunstnijverheid. In april van het daaropvolgende jaar presenteerde Gips een aquarel waarnaar vervolgens een tekening op

ware grootte werd gemaakt die langs de steigers omhoog werd gehesen zodat de raadsleden het ontwerp goed konden beoordelen. Ook Gips had weer gekozen voor een allegorische voorstelling, met dit keer in het centrum de stedemaagd Alcmara Victrix met een zwaard in de hand. Haar kroon toonde een torenburcht zoals die ook in het stadswapen voorkwam. Aan haar rechterhand zat Mercurius met zijn slangenstaf en links van haar Ceres, godin van de landbouw, met een korenschoof en een sikkel. De achtergrond liet het silhouet van de kaasstad zien met in het midden de toren van de Dominicuskerk. (afb. 4).

Nadat het stadsbestuur zijn fiat aan de ontwerp-tekening had gegeven, diende de voorstelling op tegels te worden overgebracht. De uitvoering hiervan werd opgedragen aan de befaamde, in de zeventiende eeuw gestichte, Delftse aardewerkfabriek De Porceleyne Fles van Joost Thooft en Abel Labouchère. Het was de jonge plateel-schilder Leon Senf (1860-1940) die het ontwerp van Gips op de 400 tegels aanbracht, waarna ze geglazuurd werden. Zo waren er dus in totaal vier kunstenaars bij het project betrokken en hun namen werden alle vermeld onderaan het tegeltableau.

Het Alkmaarse tegeltableau vormde een echte innovatie voor de keramiekfabriek. Tot dan toe bepaalde men zich

*Afb. 4. Tegeltableau Waaggebouw Alkmaar. 3 x 3 m.
Collectie Stedelijk Museum Alkmaar.*

bij grote gevelversieringen tot éénkleurige voorstellingen in het bekende blauw op een witte achtergrond. Het waagtafereel echter werd vervaardigd in maar liefst vijftigendertig kleuren en tinten. Dat de firma buitengewoon trots was op het resultaat mag blijken uit het feit dat het tableau alvorens naar Alkmaar af te reizen eerst werd geëxposeerd op een terrein bij de fabriek. Dat liep

Al na enkele jaren vielen de eerste tegels van de gevel

echter niet goed af want een van de tegels werd uit het tableau gedrukt – naar men aannam door de wind – waarna deze de overige tegels met zich meesleepte. Zes weken later was de schade hersteld en kon het publiek zich alsnog vergapen aan het tableau. Begin oktober 1884 ten slotte konden de tegels op de gevel van het Waaggebouw worden gemetseld. Helaas niet voor lang.

EEN TWEEDE INNOVATIE

De mislukking van de eerste tentoonstelling van het tableau bleek achteraf een slecht voorteken. Al na enkele jaren vielen de eerste tegels van de waaggevel. Toen er eind 1889 al zeventien uit het tableau waren gevallen, besloot het gemeentebestuur een commissie van deskundigen onderzoek te laten verrichten. Inspectie wees uit dat de lijnolie waarmee de metselspecie was vermengd op termijn voor een minder goede hechting zorgde. Na veel wikken en wegen werd uiteindelijk besloten om niet tot herstel van het tableau over te gaan, maar om voor een alternatief te kiezen.

De commissie stelde twee mogelijkheden voor. Een splinternieuwe oplossing met een tableau van vier of vijf platen geëmailleerd lava van de jonge Parijse firma F. Gillet óf opnieuw een tegelwerk, maar nu van de befaamde Koninklijke Fabriek van Muurtegels J. van Hulst uit Harlingen. De deskundigen bleken sterk verdeeld. Welke garanties konden er gegeven worden in zaken als afvallen, kleurverandering en afschilfering? Hoewel wethouder C.W. Bruinvis, de latere gemeentearchivaris, aanvankelijk opteerde voor het goedkopere tweede alternatief, koos hij uiteindelijk toch voor de Franse oplossing. Kort tevoren immers had de befaamde architect Pierre Cuypers voor de gevels van zijn nieuw-

gebouwde Rijksmuseum gekozen voor de decoraties van Gillet en vormde dat niet de beste aanbeveling voor de versiering van Alkmaars fraaiste stadsgevel? Bruinvis wist de meerderheid te overtuigen en zo koos Alkmaar dus opnieuw voor een moderne uitvoering, maar nu met meer succes. Voor de fabricage van geëmailleerd lavasteen had François Gillet (1822-1889) in 1882 patent gekregen. Het proces omvatte het mengen van twee delen gebroken en gezeefd lavagesteente, een deel cement en een deel klei. Deze pasta werd vervolgens gebakken en geëmailleerd. Het procédé is onder andere toegepast in de Parijse metro-ingangen van de Art Nouveau kunstenaar Hector Guimard die daar nog altijd zijn te bewonderen.

Opmerkelijk genoeg werd niet gewoon de bestaande ontwerp-tekening van Bram Gips gebruikt, maar kreeg deze de opdracht een nieuw karton te tekenen. Na een presentatie in maart 1891 kreeg hij het fiat en zond hij zijn tekening naar Frankrijk. Ruim een jaar later, op 21 juni 1892, werden vijf lavaplaten uit Parijs op het Waagplein bezorgd. De delen werden vervolgens dit keer niet met

specie maar met haken aan de gevel bevestigd: onderaan twee liggende platen met daarboven drie staande. De klus was snel geklaard, want al op 25 juni werd het doek voor het tableau weggehaald en de steiger verwijderd. Een beschouwer zag op het eerste oog misschien weinig verschillen met de eerste versie. De struise stedemaagd was wat slanker geworden en droeg ook geen harnas meer. Ze leek nu minder op een 'duitsche maagd', aldus de *Alkmaarsche Courant* van 10 juni 1892. Verder hadden de stadswapens in de hoeken plaatsgemaakt voor kazen op een berrie, balansgewichten, graanzakken en tal van landbouwgereedschappen. Ook waren de kleuren enigszins gewijzigd. Dit keer prijken er maar twee namen onder het tableau: die van Bram Gips en die van Eugène Gillet, de zoon van François (afb. 5).

Naar we mogen aannemen zal het Bruinvis zijn geweest, die ervoor gezorgd heeft dat het overcomplete oorspronkelijke tegeltableau bewaard is gebleven. In 1875 was hij de drijvende kracht achter de oprichting van ons stedelijk museum. Daar is het tableau nog altijd te bewonderen.

Afb. 5. Tableau Alkmaarse Waaggebouw. Huidige situatie.

BRONNEN:

Over Bram Gips zie: Els Hansen, Wilhelmine Carbin-Gips, kunstenaressen 1897-1975 (Alkmaar, 2014).

Over het Waaggebouw zie: Carla Rogge, Waaggebouw Alkmaar (Alkmaar, 1998) en L. Speet & B. Elte, In en om de Alkmaarsche Waag (Alkmaar, 1982).

Over het tegeltableau: krantenleggers van o.a. de *Alkmaarsche Courant*.

VERENIGINGSNIEUWS

DE JAARLIJKSE ALGEMENE LEDENVERGADERING

Het bestuur van de HVA nodigt u uit voor de algemene ledenvergadering op donderdag 20 april 2023. Deze keer wordt de ALV (als vanouds) gehouden in de Sociëteit aan de Varnebroek 31, Alkmaar. De deuren gaan om 19.00 uur open.

We beginnen om 19.30 uur met een lezing door Erik Willems. Zijn lezing en presentatie staan in het teken van de voorbereidingen voor het vieren van '100 jaar HVA' in 2025. Erik Willems is een cineast die zich inleeft in een stad of regio en aan de hand van bestaand filmmateriaal vertelt hij het verhaal van dat gebied. Zo zou de afgelopen 100 jaar van Alkmaar in bewegende beelden, tekst en uitleg gepresenteerd en bewaard kunnen worden. In zijn lezing en presentatie vertelt Erik Willems hoe dit aangepakt kan

worden. Het bestuur van de HVA overweegt zo'n film over 100 jaar Alkmaar te laten maken. Daarna begint de algemene ledenvergadering. Naast de huishoudelijke agenda is er de uitreiking van de Oud Alkmaarprijs 2022.

De financiële zaken van de vereniging zijn op orde

De financiële stukken over het jaar 2022 geven een goed beeld van de staat van onze financiën. De begroting 2023 geeft een voortzetting van dat beeld.

Tijdsplanning:

Inloop vanaf 19.00 uur, locatie: Sociëteit Varnebroek 31, Alkmaar.

Aanvang lezing 19.30 uur: Alkmaar in Film(?). Aanvang Ledenvergadering: 20.30 uur

De agenda luidt als volgt:

1. Opening en mededelingen.
2. Verslag van de algemene ledenvergadering gehouden op 12 april 2022.
3. Jaarverslag activiteiten 2022 en vooruitblik 2023.
4. Financiële zaken: vaststelling financieel jaarverslag 2022 en begroting 2023 w.o. het verslag kascommissie en benoeming nieuw lid kascommissie.
5. Voorstel jubileumviering 2025.
6. Bestuurszaken, w.o. afscheid en benoeming van bestuursleden.
7. Uitreiking Oud Alkmaar Prijs.
8. Rondvraag en sluiting van de vergadering.

Na afloop is er gelegenheid voor informeel contact bij het nuttigen van een drankje.

Alle stukken voor de vergadering zijn te vinden op onze website, www.hvalkmaar.nl.

Jubileumviering en cadeau aan de stad

In 2025 bestaat de HVA 100 jaar. Dit willen wij vieren en markeren met een jaar vol bijzondere activiteiten. We denken aan een blijvend cadeau aan onze stad in de vorm van een film over de ontwikkeling van de stad, en ook aan een boek en prijzen voor authentieke winkelpuien, lezingen, wandelingen, speciale editie(s) van ons tijdschrift *Oud Alkmaar* en een 100ste verjaardagsfeest.

Bestuursleden die vertrekken en opvolgers die worden voorgedragen

Twee bestuursleden hebben te kennen gegeven dat ze willen stoppen als HVA-bestuurslid: Klaas te Bos en Ellen van der Hoeven. Wij zullen afscheid van hen nemen. Ruud Kersten heeft vorig jaar om gezondheidsredenen zijn lidmaatschap van het bestuur moeten beëindigen en nu dragen wij zijn opvolger voor: Bertus Bakker. Verder zijn Kees Verlaan en Rob Wagenaar bereid gevonden bestuurslid te worden. U wordt voorgesteld hen te benoemen als bestuursleden.

Uitreiking Oud Alkmaar Prijs

Het laatste punt van de Ledenvergadering is altijd spannend: Aan wie wordt de Oud Alkmaar Prijs 2023 uitgereikt? Dat zullen we op 20 april 2023 meemaken.

STADSWANDELINGEN

In de viering van 450 jaar Alkmaars Ontzet staan dit jaar vier thema's centraal: Verscheidenheid, Vrijheid, Verbondenheid en Verdraagzaamheid. Rond deze vier V's hebben de gidsen van de HVA vier van de vijf onderstaande wandelingen uitgeschreven.

Alkmaar en de wereld.

Maandag 8 mei 2023, 19.00 uur.

Start Canadaplein.

We vochten ons vrij van de Spaanse koning, maar werden later weer bezet door Franse en Duitse legers. We voerden oorlogen en dreven handel. Ons land bouwde een koloniaal rijk op en was dus zelf ook veroveraar en bezetter. Nederland en dus ook Alkmaar heeft door de eeuwen heen onderdak geboden aan kooplieden, vluchtelingen en mensen op zoek naar een beter bestaan. We vinden nog steeds veel sporen van buitenlandse invloeden die samen het moderne Alkmaar en het moderne Nederland hebben gemaakt.

Strijd om de vrijheid.

Maandag 5 juni 2023, 19.00 uur.

**Start Basisschool de Zeswielen
locatie Munnikenweg Oudorp.**

450 jaar geleden stonden Alkmaarders op de stadsmuren om de Spanjaarden te weerstaan. Eeuwen eerder speelden die muren een andere rol. De Hollandse graven heersten over Kennemerland, maar de West-Friezen wilden zich niet onderwerpen aan hun gezag en vochten voor hun vrijheid. Alkmaar was een grensplaats met een belangrijke militaire functie. Door het stadsrecht dat Alkmaar in 1254 kreeg van de Hollandse graaf mocht het verdedigingswerken bouwen. Langs de weg naar West-Friesland, de Munnikenweg, werden dwang-

burchten gebouwd. Uiteindelijk werden de West-Friezen in 1299 onderworpen, ze waren hun vrijheid kwijt. Restanten van deze geschiedenis vinden we nog steeds in de Oudorperpolder.

Alkmaar, een Nederlandse stad.

Maandag 3 juli 2023, 19.00 uur.

Start Beeld Truitje Bosboom-Tous-saint begin Wilhelminalaan

Na de Alkmaarse Victorie werd de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden gevormd. Gaandeweg raakten steden, regio's en provincies met elkaar verbonden. De Franse tijd bracht ons uniformering van maten en gewichten en eenheid in registratie van de bevolking. Het eeuwenoude transport over water dat Alkmaar verbond met de regio, werd steeds meer vervangen door vervoer over land. Uitvindingen als de stoomboot en de trein, de post en de telefoon versnelden de communicatie. Het ooit zelfstandige Alkmaar werd onderdeel van het grotere geheel van Nederland.

Verdraagzaamheid of niet ...

Zondag 3 sept. 2023, 14.00 uur.

Start Victorientje in Victoriepark.

Het beleg van Alkmaar in 1573 kwam niet uit de lucht vallen. De katholieke Philips II tolereerde geen andersdenkenden, maar veel Alkmaarders ook niet. De Opstand was een ware burgeroorlog. De republiek die ontstond was een protestantse staat, die op een

bijzondere manier verdraagzaam was tegenover andersdenkenden. Zij mochten hun eigen geloof belijden, als niemand het maar zag. De Alkmaarse geschiedenis telt tal van onderlinge ideologische conflicten, zoals bijvoorbeeld de patriotten tegenover de prinsgezinden. Veel emancipatiebewegingen moesten en moeten knokken tegen vooroordelen. Democratie draait in wezen om verdraagzaamheid, maar is wel lastig.

Spreuken en spreekwoorden.

Zondag 15 okt. 2023, 14.00 uur.

Start Canadaplein.

De uitdrukking 'de laatste loodjes wegen het zwaarst' is niet van toepassing op de laatste wandeling in 2023. De gidsen leiden u langs bekende en onbekende plekken in Alkmaar. Zij vertellen over spreuken en opschriften, beeldtaal en teksten en zullen proberen verklaringen te geven bij straatnamen, beroepen en bouwwerken. Dat doen we bij voorkeur aan de hand van spreekwoorden, waarbij u wordt uitgenodigd om ook uw eigen interpretatie in te brengen. Zo trachten wij u uit de tent te lokken om ook een duit in het zakje te doen; velen weten immers meer dan één.

Kees Verlaan (voorzitter commissie wandelingen)

PINKSTER DRIE 2023: EXCURSIE NAAR LEIDEN

Op dinsdag 30 mei leidt onze jaarlijkse excursie naar de Sleutelstad. Deze bijnaam voor Leiden verwijst naar de twee gekruiste sleutels in het stadswapen, het attribuut van Sint-Pieter, beschermheilige van de universiteitsstad. We gaan op zoek naar raakvlakken, overeenkomsten en verschillen met onze eigen stad. We maken een wandeling, bezoeken een museum en lunchen op een bijzondere locatie. En uiteraard kunnen we met elkaar bijpraten. Er kunnen 80 mensen mee en we doen ons best om de kosten te beperken tot € 75 per persoon. Programma en aanmeldingsinformatie zijn te vinden op onze website: www.hvalkmaar.nl. Liever per post aanmelden? Stuur dan een briefje naar de HVA, Nassaulaan 43, 1815 GJ Alkmaar en u krijgt het programma en een aanmeldingsformulier toegezonden. Uw aanmelding is pas compleet als het formulier en uw betaling ontvangen zijn.

DE COMMISSIE PREADVIES

Het plan voor het uitvoeren van grootschalig onderhoud en het plaatsen van zonnepanelen aan **Zeglis 6A, 7 en 7A** is aan de commissie preadvies voorgelegd. Het dak van dit gemeentelijk monument was lek. Prioriteit was het herstel van dit dak. Gevel en dak worden in de originele staat teruggebracht, waarbij de gesmoorde kruispannen worden teruggeplaatst. Zowel het linker- als het rechterdeel van het dak krijgen zonnepanelen. In de voorgevel worden ook replica's van de originele kozijnen aangebracht.

Wij waarderen het herstellen van de pui en de detaillering van de kozijnen en het raamhout. Wij adviseerden de oude balustrade weer op het balkon te plaatsen en de zonnepanelen alleen aan te brengen op plaatsen waar ze niet zichtbaar zijn vanaf straatniveau. Voor **Voordam 11 Alkmaar** is een vergunning aangevraagd voor het wijzigen van het bestemmingsplan. Het plan is in het oude

kantoor van de *Alkmaarsche Courant* negen woningen te realiseren. Het geheel is oorspronkelijk gebouwd als twee woonhuizen. In het linkerpand wordt de bestaande trap verplaatst naar de nieuw te realiseren hal achter de bestaande voordeur. Het bijzondere glas-in-loodraam in het trappenhuis wordt gehandhaafd. De gevel, inclusief de pui, van het linkerpand is in de dertiger jaren vervangen. De detaillering stamt nog uit die tijd. De winkeldeur, oorspronkelijk gesitueerd in het midden van de pui, is evenwel verplaatst naar de zijkant, wel met behoud van detaillering en materiaalgebruik. Het metalen rasterwerk voor de bovenlichten is bijzonder. Veel aandacht wordt gevraagd voor verduurzaming van het pand en de plek voor een fietsenberging. Gelet op het kwaliteitsniveau van het pand worden hoge eisen gesteld aan de aanpassing van het interieur. Het gaat immers om een rijksmonument binnen het beschermd stadsgezicht.

Een van de meest bekende bedrijfspanden in de binnenstad is het Gulden Vlies aan de **Koorstraat 30**. Zowel intern als extern is het pand aangepakt. Al met al een geslaagde renovatie. Het pand is ontdaan van de lelijke witte muurverf. Op de Lindegracht is de later aangebrachte entree-partij tussen het nu gerestaureerde oudste deel van het Gulden Vlies en de vroegere schouwburg vervangen door een heel nieuw pand met trapgevel van eigentijdse architectuur. Het is wel jammer dat de naam Gulden Vlies van de gevel verdwenen is en de kop van showmaster Rudi Carell niet is teruggekeerd. Wij hebben er voor gepleit de deuren aan de Lindengracht een gelijke hoogte te geven. Het kalf boven de deuren aan de Lindegrachtzijde zat erg laag. Uit het oogpunt van bouw-historie is er ook geen reden de bestaande lage deuren per se te handhaven.

Jos Stroomer
(voorzitter commissie preadvies)

De vereniging werd in 1925 opgericht. Zij heeft tot doel het beschermen en voor het nageslacht bewaren van de historische schoonheid van Alkmaar en omgeving en het aanmoedigen van de studie van de plaatselijke geschiedenis. Dit doet zij o.a. door het geven van welstandsadviezen, het organiseren van stadswandelingen, excursies en lezingen en het uitgeven van *Oud Alkmaar*. Jaarlijks wordt de Oud Alkmaarprijs en tweejaarlijks de Puienprijs uitgereikt.

Postadres van de vereniging is
Nassaulaan 43, 1815 GJ Alkmaar.

Ook via internet is de
vereniging bereikbaar:
info@hvalkmaar.nl
of www.hvalkmaar.nl.

Het bestuur van de vereniging is
als volgt samengesteld:
Carol Korringa, voorzitter,
Henk de Kruik, secretaris,
Lucas Zimmerman,
penningmeester, Klaas te Bos,
Rob Marijn, Bertus Bakker en
Jos Stroomer, leden.

Een lidmaatschap van de HVA
kost slechts € 25,- per jaar.
U ontvangt dan automatisch
driemaal per jaar ons periodiek
Oud Alkmaar. Ook lid worden?
Ga naar onze website hvalkmaar.nl

Vragen over lidmaatschap:
info@hvalkmaar.nl

AGENDA

20 APRIL 2023

Algemene Ledenvergadering
met lezing.

8 MEI 2023

Wandeling: Alkmaar en de wereld.
Start 19.00 uur op het Canadaplein.

PINKSTER DRIE 30 MEI 2023.

5 JUNI 2023

Wandeling: Strijd om de vrijheid.
Start 19.00 uur bij Basisschool de
Zeswielen locatie Munnikenweg
Oudorp.

3 JULI 2023

Wandeling: Alkmaar, een Neder-
landse stad. Start 19.00 uur bij het
beeld Truitje Bosboom-Toussaint
begin Wilhelminalaan.

3 SEPTEMBER 2023

Wandeling: Verdraagzaamheid of
niet. Start 14.00 uur bij Victorientje
in de Victoriepark.

15 OKTOBER 2023

Wandeling: Spreuken en spreek-
woorden. Start 14.00 uur op het
Canadaplein.

OPEN HUIS

Elke tweede zaterdag van de
maand is er van 10.00 tot 13.00 uur
Open Huis in het HVA-kantoor aan
de Nassaulaan 43.

oud ALKMAAR

Is een uitgave van

